

ŞEHİT KANI AŞK TAŞI: LAL

Abdülkadir DAĞLAR

*Afrin şehitlerine
minnet ve şükranla...*

Törelî Türk şiirini de ihata eden anlamlar ve yorumlar dünyasında âşık(lık)-şehit(lik) mefhumları arasında kurulmuş, dikkate değer bir alaka bulunmaktadır. Var sayılan bu alakayı bir zemine oturtmak adına, şahadet/şehitlik mefhumunun dinî kaynakları ile birlikte edebî çağrışım uzantılarını hatırlamakta yarar vardır:

“Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis, onlar diridirler; lakin siz anlayamazsınız.” (Bakara/154) ile “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir hâlde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.” (Âl-i İmrân/169-170) ayetleri şehitlerin ölümsüz, her dem canlı olduklarını ve Allah tarafından ödüllendirildiklerini haber vermektedir.

Şehitlik hakkındaki hadislerde; Allah yolunda öldürülenlerin yanında, veba ve ishalden ölenler, suda boğularak ve göçük altında kalarak ölenler ile canını, ailesini ve malını koruma uğruna ölenlerin de şehit sayılacağı müjdesi yer almaktadır (Nevevî, 2013: 537-539).

Yine bu törelî edebî kültür evreninde -zaman zaman- “Âşık olduktan sonra aşkını gizleyip iffetini muhafaza ederek ölen kişi şehit olarak ölmüş olur.” anlamında hadis diye nakledilen söz ise aşk / derdinden ölen âşığın da şehit sayılacağını bildirmektedir (*Kenzü'l-'Ummâl* / 6999-7000).

Bu anlayışın şiirsel bir ifadesi, söyleyeni bilinmeyen

Men mâte mine'l-‘ışkı fekad mâte şehidâ

mısrasında şöyle görülmektedir: “Aşkta ölen, şehit olarak ölmüştür.”

Yûnus Emre'nin (öl. 1320)

Âşık öldi diyü salâ virürler

Ölen hayvândurur âşıklar ölmez (Timurtaş, 2006: 74)

dizeleri de bu minvalde, âşık olarak ölen kişinin şehit sayılmasından ötürü ölümsüzlüğü yakaladığı anlayış ve kabulüne imada bulunmaktadır.

Annemarie Schimmel; mutlak hakikat arayışı yolundaki davası uğrunda “Ene'l-Hakk” söyleminden dolayı asılarak öldürülen, daha sonra da yakılarak külleri savrulan Hallâc-ı Mansûr üzerine yazdıklarına “Hallac: Tasavvufi Aşk Şehidi” başlığını koyarak, tasavvufi aşk yolunda öldürülenlerin de şehit sayıldığını göstermektedir (2001: 75).

Edebî gelenekte dile getirilen “aşk şehidi”, “şehîd-i aşk” gibi ifadelerin de gösterdiği üzere sırlı ve iffetli aşkın yol açıp hazırladığı ölüm şehitlik mertebesidir. O kadar ki Şeyh Gâlib'in (öl. 1799)

Şehîd-i 'ışkun oldum lâlezâr-ı dâğdur sinem

Çerâğ-ı türbetüm şem'-i mezârum varsa sendendür

(Kalkışım, 1994: 287)

beytinde aşk şehidinin kanlı, yaralı ten/bedeni *lâlezârı* (lale bahçesi / gelincik tarlası) andırmaktadır. Ebced hesabına göre *lâle* ile *Allah* aynı sayı (66) değerinde birleşirler. Bu durumda, beyitteki “lâlezâr”ı Allah'ın cennet bahçesi, hatta Allah'ın tecelli ettiği *cilvegâh* olarak kabul etmek mümkün hâle gelir; zira şehit, *eş-Şehîd* olan Allah'ın taayyün ettiği bir ayna sayılmaktadır.

Üsküdarlı Fenâyî ise

Şehîd ol ışk içinde sâdik isen

Ki Hakdur ol şehîdün kan behâsı (Aydın, 2004: 312)

beytinde, şehitliğin kan hakkının -ya da ecrinin- bizatihi Hakk'ın kendisi olduğuna değinmekte; yolunda sadık olan âşığın, doğru aşk yolunda şehit olarak Allah'a kavuşması gerektiğini ima etmektedir.

Aşk Şehidinin Kanı Taşlaşınca

Ahmed Paşa (öl. 1497) *Divân*'ında yer alan “çıkar” redifli gazelin (Tarlan, 2005: 207-208) ikinci beyti şöyledir:

Mercân lebün hayâlîne kan yudup ölenün

Her kim kazarsa topragını la'l ü zer çıkar (Tarlan, 2005: 207)

Bu beyit, Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sında, Ahmed Paşa'nın hâl tercümesinin son kısmında şiiirlerinden verilen örnekler arasında şu şekildedir (Kılıç, 2010: 293):

*La'lîn lebün hayâline kan yutup ölenün
Her kim kazarsa toprağını la'l-i ter çıkar*

Bu varyant, Dîvân'ın tenkitli neşrinde gazelle ilgili aparatlar kısmında nüsha farkı olarak yer almamaktadır. Şunu hemen ifade etmek gerekir ki beyitte görülen farklılaşmanın sebebi ve kaynağı ne/kim olursa olsun, ortaya çıkan yeni şekil de edebî açıdan değerlendirilmeye layıktır çünkü burada yapılacak olan değerlendirme şair merkezli değil, beyit merkezli bir mahiyet taşıyacaktır.

Beyti günümüz Türkçesiyle “Senin kırmızı kan taşını andıran dudaklarının hayaliyle kan yutup ölen kişinin toprağını kim kazarsa, topraktan kırmızı kan taşı çıkar(tır).” şeklinde ifade etmek mümkündür.

Muhtevastaki -sırasıyla- üç unsur (terkip ve deyim) etrafında beyti ele almak, yorumlamayı bir düzen dâhilinde yapmak açısından daha uygun olacaktır:

1. La'lîn leb

Kaynağı olması hasebiyle -*la'l-i Bedahşân* terkinde de görüldüğü üzere- tarihî Bedahşân memleketi ile özdeşleşmiş olan “la'l”, edebî gelenekte de *kan kırmızı taş/cevher* karşılığında kullanılmıştır. La'l; kan kırmızı renginden dolayı divan şiiirinde “yâkût” ve “şarâb” kelimeleri ile çeşitli anlam birliktelikleri oluşturmuş, bilhassa sevgilinin kan kırmızı dudaklarını ifade etmek için en önemli istiare unsurlarından birisi hâline gelmiştir.

Ahmet Talât Onay'ın (öl. 1956) “la'l” kelimesi ile ilgili topladığı bilgiler arasında dikkat çekici olanları vardır. Örneğin -Bosnalı- Sûdî'nin (öl. 1599), -Şîrâzlı- Hâfız'ın (öl. 1390) Dîvân'ına yazdığı şerh eserinde la'l taşına dair verdiği bilgi şöyledir: La'l cevheri yerden beyaz renkte çıkarmış; onu kanlı taze ciğere batırdıktan sonra güneşin altına koyup kızartırlarmış (Kurnaz, 2004: 337). Bu rivayette anlatılan la'l-ciğer ilişkisinin farklı bir yorumunu Fuzûlî'nin (öl. 1556)

Kâş cismümi felek taş ide bîdâda dözem

Ma'den-i la'l gibi çün cigeri kan eyler (Akyüz, 2000: 104)

beytinde görmek mümkündür. Şairin bu mısralarda felekten beklentisini dil içi çeviriyle şöyle ifade etmek mümkündür: Keşke felek, bedenimi la'l ma-

deni gibi taş etse de zalimin zulmüne -sevgilinin adaletsizliğine- tahammül edip dayansam çünkü ciğeri kan eyliyor -kan yerine çeviriyor-. [Bu beytin farklı bir dil içi çevirisi şöyle olabilir: La'l madeni ciğeri kan eylediği gibi, keşke felek bedenimi taş etse de zalime dayansam.]

Yine Fuzûlî, sevgiliye seslendiği

Çâre umdum la'l-i şîrînünden eşk-i telhuma

Telh-güftâr ile aldun cân-ı şîrînüm benim (Akyüz, 2000: 231)

beytinde ise gözündeki tuzlu, acı -belki de kanlı- yaşlara, sevgilinin tatlı ve taze la'l dudaklarından çıkacak tatlı, hoş sözlerle çare beklerken sevgili tarafından kırıcı ve acı sözlerle kendisinin hoş ve tatlı canının alındığını ifade etmektedir. Farsça “şîrîn” (şîr-în) kelimesinin bir anlamının da “sütlü” (süt-lü) olduğu kabul edilecek olursa sevgili daha ağzı süt kokan, -çocuk denebilecek kadar- yaşça küçük bir gençtir; dolayısıyla beyitte bahsedilen la'l dudakların ise henüz kartlaşmamış bir hâlde *terütaze* olduğu söylenebilir.

“La'lîn leb” terkihi, la'l gibi dudak; sevgilinin, gammaz ve gamzeli gülüşü, incitici ve delici sözleriyle âdeta âşğın ciğerine batıp çıkan, kanlı, kan renkli dudaklarını ifade etmektedir. Sevgilinin dudakları kan kırmızı rengini âşğın kanlı ciğerinden almaktadır.

2. Kan yudup

2.1. “Kan yudup” (kan yutmak) deyimini, sırrını faş/ifşa etmemek için ciğerinden gelen kanı tükürmeyip yutmak; aşkı, aşk derdini, bedeni sarmış ince aşk hastalığını yani kanlı veremi açığa çıkarmayıp gizlemek anlamlarını ima ve işaret edecek şekilde kullanılmaktadır.

Sûdî'nin yukarıdaki açıklaması minvalinde, la'l taşının da âdeta ciğerdeki kanı çekip yutarak kırmızılaştığını düşünmek mümkündür.

2.2. Arapça “dem” (kan) kelimesinin -Farsça “dem” (nefes/soluk//bir nefeslik zaman) ile de- törelî Türk şiirinde renk, sıcaklık ve demlenmişlik (zamanını almışlık) yönlerinden *dem-şarap* arasındaki teşbih ilgisini ortaya çıkardığı söylenebilir.

“Yutmak” fiilinin beyitteki ilk anlamı ise “içmek”tir. Meyhane ağzında “demlenmek” deyiminde yaşayan bu ilişkiyi, beyitte “kan gibi kırmızı şarap içmek” anlamında değerlendirmek mümkündür.

Dolayısıyla beyitte, sevgilinin şarabı andıran dudaklarının hayalini kurarak şarap içen âşğın durumunun söz konusu edildiği söylenebilir.

2.3. “Yutmak” (<utmak) fiilinin “-oyunda- kazanmak” anlamı, beytin anlam tabakasının yüzeyine ikinci mısradaki “kazarsa” kelimesi ile çıkmaktadır. Şunu söylemek gerekir: Kazanmak kazmakla olur, kazmayınca kazanç çıkmaz.

İkinci mısradaki “çıkarmak” kelimesinin diğer anlamını da *-yetişmek/bitmek* fiillerinden hareketle- “yetiştir/biter” olarak belirlemek gerekir. Bu durumda da şu söylenebilir: Kazılmayan toprakta bir şey bitip yetişmez.

İsimleşmiş fiil olarak “çıkarmak” kelimesinin “fayda/kazanç” anlamını yüklenmesini de bu çerçevede ayrıca değerlendirmek gerekir.

“Kan yutmak” son tahlilde “kan kazanmak” anlamında değerlendirilebilir: Kan yutarak ölen kişi kan ve can kazanır.

[Hatta, günümüzde “kazı-kazan” ikilemesinin yüklenmiş olduğu derin anlamı da böyle yorumlamak gerekir: Kazımadan kazanmak/kazanç olmaz. Ancak eğer böyle bir anlam çabası, emeksiz ve zahmetsiz bir şans/kumar oyunu üzerine bilinçli olarak yüklenmeye çalışılmışsa burada yanıltıcı ve saptırıcı bir ironi yapılmış demektir.]

3. La'l-i ter

3.1. “La'l-i ter” terkebini ilk olarak “taze kan rengindeki taş” ya da “daima taze kalan kan kırmızı taş” anlamıyla değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan terkip beyitte, “âşkın çürümeyen, her dem taze kalan bedeni ve kanı”nın istiaresi olarak kullanılmaktadır.

Âşkın bedeninin toprak altında taze kalması, şehidin bedeninin toprak altında çürümeyip taze kalmasını hatırlatmaktadır.

3.2. “La'l-i ter” terkibinin beyitte la'l-şarap ilişkisi ile bir ikincil istiare alanı oluşturduğu -biraz da aşırı bir yorumla- ileri sürülebilir: Terkibi “taze şarap” anlamında ele almak mümkündür; bu bakımdan da terkinin, “aşk şehidinin her dem taze ve sıcak kalan şarap gibi kanı” anlamını üstlenebileceği söylenebilir.

“Şarâb-şerbet” kelimelerinin kökteşliği bilinmektedir. Böylece, sıcacık kanı mukabilinde “şahadet şerbeti” içen şehidin toprağa karışmış kanının, daima sıcak ve taze kalıcı olması da düşünülmüş olabilir. Tam da bu noktada beyitte, “aşk şarabı” içmekle “şahadet şerbeti” de içilmiş olduğuna imada bulunulduğunu söylemek mümkündür.

Keza Farsça “ter” kelimesinin “yaş > yaş-lık” anlamlarını karşıladığını düşünmek, meseleye *yaş-yıl* ilişkisi zaviyesinden bir bakışı da beraberinde

getirmektedir. Bu minvalde, aşk şehidinin kanının yıllandıkça yaşlandığını ya da yaş/taze kaldığını söylemek gerekir çünkü şahadet şerbeti yıllansa da hiç bozulmayan *aşk şarabı* gibidir.

Hülasa aşk şehidinin her dem taze kalacak olan kanı la'î taşı ile özdeşleştirildiğinde “sevgilinin la'î taşına benzeyen dudaklarının da âşığın -ciğerlerine dolmuş olan- kanına batmış olmasından dolayı kan kırmızı olduğu” yorumuna da kapı açılabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Öyle ki bu durumda “sevgilinin, takılarında süs unsuruna dönüşebilen la'î taşı, âşığın kanından bir nişane olarak gösterip kullandığı” yorumu bile imkân dairesine girebilecektir.

Sonuç cümlesi olarak, beyitten hareketle, divan şiirindeki la'î taşının “her daim diri ve kıymetli kalacak olan aşk şehidi”nin de bir simgesi sayılabileceğini belirtmek gerekir.

Kaynakça

- AYDIN, Abdullah (2004), Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmed *Efendi ve Divânı*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- KURNAZ, Cemâl (2004), *Ahmet Talât Onay: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- KALKIŞIM, Muhsin (1994), *Şeyh Gâlib Divânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kenan AKYÜZ ve diğerleri (2000), *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KILIÇ, Filiz (2010), *Âşık Çelebi: Meşâ'irü'ş-Şu'arâ (1-3)*, c. 1, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- MUHYİDDİN EN-NEVEVÎ (2013), *Riyâzü's-Sâlihîn -Metin ve Çeviri- (1-3)*, (çev. M. Emin Özafşar - Bünyamin Erul), c. 2, Ankara: DİB Yayınları.
- SCHİMMEL, Annemarie (2001), *İslamın Mistik Boyutları*, (çev. Ergun Kocabıyık), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- TARLAN, Ali Nihat (2005), *Ahmet Paşa Divanı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2006), *Yunus Emre Divânı*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.